
WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
TOM XX (2023), №1
s. 125-134
doi: 10.36121/agoszczynski.20.2023.1.125

Artur Goszczyński
ORCID 0000-0002-6643-5416
(Uniwersytet w Siedlcach;
Fundacja im. Janusza Kurtyki)

Testament strażnika koronnego Samuela Łaszcza (ok. 1588–1649)

Streszczenie: Strażnik koronny Samuel Łaszcza jest przedstawiany przez historiografię jako jeden z największych siedemnastowiecznych warcholów i awanturników. W 1645 r. w Kijowie sporządził on testament, który został oblatowany w grodzie owruckim. W ostatniej woli wydał dyspozycje dotyczące swojego pochówku, dokonał podziału posiadanych dóbr ziemskich oraz ruchomości pomiędzy małżonkę Katarzynę z Kaszowskich, synów Michała i Piotra oraz córkę Zofię. Wyznaczył on także opiekunów dla swojej połowicy w osobach króla Władysława IV, księcia Władysława Dominika Zasławskiego-Ostrogskiego oraz chorążego koronnego Aleksandra Koniecpolskiego.

Słowa kluczowe: Samuel Łaszcza; testamenty szlacheckie; prawo w I Rzeczypospolitej; Władysław IV Waza

Testament of the Crown Guard Samuel Łaszcza (ca. 1588–1649)

Annotation: Crown Sentry Samuel Łaszcza is depicted in historiography as one of the greatest brawlers of 17th century. In 1645 in Kiev he wrote a testament which was later registered in the records of Owruca castle-town. In his will Łaszcza gave burial instructions, divided his properties between his children Michał, Piotr and Zofia and his wife Katarzyna Łaszcza nee Kaszowska. He also the guardians of his better half in his will: King Władysław IV Vasa, Prince Władysław Dominik Zasławski-Ostrogski and Crown standard-bearer Aleksander Koniecpolski.

Keywords: Samuel Łaszcza, noble will, Polish law in 17th century, Władysław IV Vasa

Strażnik koronny Samuel Łaszcz był jedną z barwniejszych osobowości siedemnastowiecznej Rzeczypospolitej. Swoim awanturnictwem oraz lekceważącym stosunkiem do wymiaru sprawiedliwości zdobył sobie opinię warchoła i zawadiaki¹. Do legendy przeszła relacja Joachima Jerlicza, według której miał on zostać obłożony 236 banicjami i 37 infamiami². Można przypuszczać, że liczby te zostały znacznie zawyżone przez niechętnego mu pamiętnikarza³, niemniej jednak z innych źródeł wiadomo o licznych napadach i rabunkach dokonanych przez Łaszcz⁴, za jakie ciążyły na nim liczne wyroki⁵. Z drugiej strony strażnik koronny zaskarbił sobie także sławę wyborne go zagończyka, co znalazło odbicie w przydanym mu rzekomo przez Tatarów mianie „strachu tatarskiego”⁶. Bitewną chwałę przyniosły mu natomiast przewagi w starciach z Kozakami i Szwedami, z którymi potykał się podczas służby w wojsku kwarcyanym⁷. Jego talenty militarne doceniał hetman wielki koronny Stanisław Koniecpolski, który otoczył go swoją protekcją. Wystawiane przezeń egzemptry zawieszały wykonanie wyroków orzeczonych przeciwko Łaszczowi, zaś królewskie listy żelazne wydawane za wstawiennictwem wodza zapewniały mu nietykalność⁸. Szlachta mogła w związku z tym jedynie bezskutecznie ponawiać apele o wyegzekwowanie kar ciążyących na watażce⁹. Strażnik koronny był również znany ze swojej fantazji oraz charakterystycznego poczucia humoru¹⁰. Jak ocenia Aleksander Weryha-Darowski:

„Łaszcz drwił ze wszystkich i ze wszystkiego, lekcewazył zarówno rzeczy ludzkie i boskie, tak samo urągał prawu i nie szanował religii, słowa jego zaprawne szyderstwem były opaczne i przeczyły postępkom”¹¹.

¹ „ani na Pana Boga niedbał, ani prawa pospolitego bał się, ani ludzi poczciwych wstydził, który na majątność szlachty najeżdżał i na domy, gwałty czynił, mordował, uszy i nosy obrzywał – gwałtem panny i wdowy biorąc, za swoje oprawce oddawał, które się dla rozbojów i szarpaniny przy nim bawili [...] za nic sobie ani książąt, ani panią, ani wojewodów miał. Szlachtę mniejszą pogotowiu zabijał, najeżdżał, żony, panny, dziewczki pogwałcone, wszystko pobrane, to na nic przepadło; skoro drugi do prawa udaćby się chciał, tedy już żony i domu odrzec się musiał i umykał z zdrowiem”. *Latopisiec albo kroniczka Joachima Jerlicza*, wyd. K.W. Wójcicki, t. 1, Warszawa 1853, s. 49–50.

² Tamże, s. 50.

³ Według Edwarda Rulikowskiego Jerlicz „miał ząb do niego i uczciwiej też na nim nie pozostawia nitki”. E. Rulikowski, *Romanowka*, [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 9, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1888, s. 727.

⁴ Z dziarjusza sejmu drugiego w r. 1637 (ekstraordinaryjnego), Warszawa 3–18 VI 1637, [w:] *Akta do Dziejów Polski na Morzu*, t. 7: 1632–1648, cz. II.A, wyd. W. Czapliński, Gdańsk 1959, s. 25–26.

⁵ A.S. Radziwiłł, *Pamiętnik o dziejach w Polsce*, t. 2: 1637–1646, oprac. A. Przyboś, R. Żelewski, Warszawa 1980, s. 421.

⁶ M. Jemiołowski, *Pamiętnik dzieje Polski zawierający (1648–1679)*, oprac. J. Dziegielewski, Warszawa 2000, s. 58–59.

⁷ A. Weryha-Darowski, *Samuel Łaszcz, strażnik koronny. Opowiadanie historyczne*, Kijów 1865, s. 8–9; H. Kotarski, *Łaszcz Samuel h. Prawdzic* (ok. 1588–1649), [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 18, Wrocław–Warszawa–Kraków 1973, s. 266–267; A. Goszczyński, *Strażnik koronny Samuel Łaszcz a problem egzekwowania banicji i infamii przed sejmem z 1646 r.* [w druku (Materiały z II Kongresu Badaczy Epoki Wazów i Królów Rodaków)].

⁸ A. Weryha-Darowski, *Samuel Łaszcz...*, s. 22–24.

⁹ *Stanisława Oświęcimsa Dyaryusz 1643–1651*, wyd. W. Czermak, Kraków 1907, s. 72.

¹⁰ „ingenio in iocos aequae ac feria ambidextro”. W. Kochowski, *Annalium Poloniae ab obitu Vladislai IV. Climacter primus, Cracoviae 1683*, s. 102.

¹¹ A. Weryha-Darowski, *Samuel Łaszcz...*, s. 31.

Ponoć miał on ubierać się w delię podszytą wydanymi nań kondemnatami; podkreślać własną religijność zmyśloną historią o tym, jak to przez cały wielki post chadza w zanitowanym pancerzu na gołym ciele; zapisać nowonarodzonego syna pod chorągiew z 6 końmi stwierdzając, „niech z pieluch służyć zacznie, ażeby był zasłużeńszym żołnierzem” oraz być prekursorem noszenia wysoko podgolonej czupryny, zwanej od jego nazwiska „łaszczową”¹².

Strażnik koronny przez długi czas wiódł bezkarny żywot hulaki kwaterując w należącem doń Makarowie na Kijowszczyźnie, dokąd ściągali wszelkiej maści złoczyńcy i awanturnicy chętni przystąpić do jego kompanii¹³. Niespodziewana śmierć Koniecpolskiego 11 marca 1646 r. przyniosła jednak kres jego swawoli i bezkarności. Niedługo potem dworzanian pokojowy Władysława IV, starosta horodelski Krzysztof Charliński oskarżył Łaszczu o bezprawne zajmowanie Makarowa i Borodzianki, król zaś w reakcji na to pozbawił awanturnika posiadanych królewskich ziem i funkcji publicznych oraz polecił wojewodzie kijowskiemu Januszowi Tyszkiewiczowi Łohojskiemu wyegzekwowanie ciążyących na nim wyroków¹⁴. Urzędnik zwołał w tym celu pospolite ruszenie szlachty kijowskiej, wraz z którym 10 października 1646 r. stanął pod siedzibą watażki. Strażnik koronny nie zdecydował się na konfrontację i wcześniej umknął z Makarowa, pozostawiając tam dzieci i małżonkę, która miała zadbać o wyekspediowanie kosztowności i ruchomości w inne miejsce¹⁵. Niedługo potem Łaszcz znalazł kolejnego protektora w osobie wojewody sandomierskiego księcia Władysława Dominika Zasławskiego-Ostrogskiego, pod którego komendą walczył z rebelią Bohdana Chmielnickiego¹⁶. Dzięki zaangażowaniu w obronę Rzeczypospolitej oraz wsparciu wspomnianego magnata na sejmie koronacyjnym z 1649 r. podniesiono kwestię rehabilitacji eksstrażnika koronnego. Ostatecznie nie wyrażono na to zgody, przyznano mu jednak glejst oraz zapowiedziano możliwość przywrócenia go do czci podczas kolejnych walnych obrad¹⁷.

Samuel Łaszcz nie doczekał się jednak darowania win, ponieważ zmarł w kilka lub kilkanaście godzin po zakończeniu sejmku, w niedzielę zapustną 14 lutego 1649 r.

¹² Tamże, s. 31–33; tenże, *Przysłowia polskie odnoszące się do nazwisk szlacheckich i miejscowości*, Poznań 1874, s. 47; „Samuel Łaszcz Strażnik Koronny, Chorąży Podolski, sławny kawaler, od Potockiego Pawła pochwalony, pierwszy strzyżenia czupryny wysoko wynalazca. Zawsze wesoly przez 3 dni Zapustne u XX. Jezuitów trwający, mawiał: Naylepiey prawi w ten czas cisnąć się do Boga, kiedy wszyscy mało co o nim myślą. W dzień popielcowy na gołe ciało brał pancerz, który aż na wielki piątek zdeymował”. B. Chmielowski, *Zbiór krotki herbów polskich Oraz Wstawiionych cnotą i naukami Polaków*, Warszawa 1763, s. 161.

¹³ J. Komuda, *Warchoły, złoczyńcy i pijanice. Na nowo spisane, w dwóch osobach wzbogacone*, Lublin–Warszawa 2021, s. 305; „niecnoty banici Wołosza, Tatarowie, rozbójnicy, złodzieje, poczciwego człowieka nie pytaj; a kilkaset zawsze człowieka znajdowało się przy boku jego, które do Kijowa gościniec już byli zatracili i nie jeździli już dla rozbojów i szarpaniny po drogach samych”, *Latopisiec albo kroniczka...*, s. 49–50.

¹⁴ H. Kotarski, *Łaszcz Samuel...*, s. 268; Szczegółowo na temat egzekucji przeprowadzonej na Samuele Łaszczu zob. A. Goszczyński, *Strażnik koronny Samuel Łaszcz...*

¹⁵ Tamże; *Kopia aktu mocnej egzekucji dopełnienia na Samuele Łaszczu 1647 r.*, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, ф. 5, оп. 1, нр 2216, к. 13v–14.

¹⁶ A. Weryha-Darowski, *Samuel Łaszcz...*, s. 26; H. Kotarski, *Łaszcz Samuel...*, s. 268.

¹⁷ S. Ochmann, *Sejm koronacyjny Jana Kazimierza w 1649 r.*, Wrocław 1985, s. 162, 179–181; A. Goszczyński, *Strażnik koronny Samuel Łaszcz...*; *Pozwolenie glejstu pewnym osobom*, [w:] *Volumina Constitutionum*, t. 4: 1641–1668, vol. 1: 1641–1658, wyd. S. Grodziski, M. Kwiecień, K. Fokt, Warszawa 2015, s. 181.

w należącej do Zasławskiego-Ostrogskiego krakowskiej kamienicy Pod Baranami. Jak wiadomo ze źródeł, przed śmiercią przyjął sakramenty od jezuitów i wyraził żal za grzechy¹⁸. Według kanclerza wielkiego litewskiego Albrychta Stanisława Radziwiłła w ostatniej godzinie wierzyście mieli zwrócić się doń z prośbą o spłatę długów, ten zaś z właściwym sobie dowcipem

„odpowiedział, iż chętnie by to zrobił, gdyby mu darowano majątek; ale już tak jest ubogi, że nic nie może dać; niemniej rozkazał, aby Cygan, którego miał, zagrał im na swej cytrze, co też się stało. I tak, natychmiast potem jak wierzyście otrzymali niemłą im zapłatę, wyzioną ducha”¹⁹.

Wojewoda sandomierski zadbał o godny pochówek Łaszczza, który spoczął w krakowskim kościele św. Szczepana w Kaplicy św. Stanisława Kostki. Obitą aksamiitem trumnę z jego doczesnymi szczątkami wieziono ozdobionym czerwonym sukniem wozem, zaprzężonym w sześć koni. Barwą tą przyodziano także wierchowce oraz woźniców. Ostatniej drodze awanturnika towarzyszyły dźwięki trąb i surm oraz pogrzebowe pieśni wykonywane najpewniej przez nadworną kapelę Zasławskiego-Ostrogskiego. Pośród żałobników nie zabrakło samego magnata, który wraz z synem zmarłego szedł za trumną do miejsca jego wiecznego spoczynku²⁰.

Dnia 19 grudnia 1645 r. Samuel Łaszcz sporządził w Kijowie testament. Kilka miesięcy później, najpewniej na wieść o planowanych przeciwko niemu działaniach Tyszkiewicza, rozkazał on swemu słudze Stanisławowi Birkowskiemu oblatować go w grodzie owruckim. Akt ten zachował się w oryginale w zbiorach Archiwum Głównego Akt Dawnych, w dziale Archiwum Potockich z Radzyna, pod sygnaturą nr 93. Stan zachowania tego dokumentu uniemożliwia jego dokładny odczyt, jednakże w tej samej jednostce znajduje się także odpis ostatniej woli strażnika koronnego z ksiąg grodzkich owruckich, na podstawie którego można zapoznać się z poczynionymi przezeń dyspozycjami²¹.

Samuel Łaszcz życzył sobie spocząć w kościele dominikanów w Kijowie²² bez większej pompy towarzyszącej uroczystościom pogrzebowym, pragnąc jedynie odprawienia nabożeństw za swoją duszę. Jak wiadomo nie było to jednak możliwe ze względu powstanie Chmielnickiego, przez co miejscem jego pochówku stał się Kraków. Aleksander Weryha-Darowski sugeruje, że leżąc na śmiertelnym łożu mógł on sobie zażyczyć pochówku w tamtejszym kościele św. Szczepana²³. Posiadane dobra prywatne

¹⁸ A.S. Radziwiłł, *Pamiętnik...*, t. 3: 1647–1656, oprac. A. Przyboś, R. Żelewski, Warszawa 1980, s. 191; 1649 р., середина лютого – Новини про смерть і похорон у Кракові коронного стражника Самуеля Лаща, [w:] М. Голінський, *Silva rerum (1648–1665)*, ч. 1: (1648–1649), упор. О. Заяць, Я. Федорук, Київ 2019, s. 250.

¹⁹ A.S. Radziwiłł, *Pamiętnik...*, s. 191.

²⁰ 1649 р., середина лютого – Новини про смерть і похорон у Кракові коронного стражника Самуеля Лаща..., s. 250–251.

²¹ Testament Samuela Łaszczza, Kijów, 21 XII 1645, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Potockich z Radzyna, sygn. 93, s. 81–86. Odpis oblaty tegoż dokumentu: tamże, s. 87–94.

²² Samuel Łaszcz był dobrodziejem dominikanów. J.M. Giżycki (Wołyński), *Wykaz klasztorów dominikańskich prowincji ruskiej*, cz. 2, Kraków 1923, s. 204; M. Kosman, *Skrzetuski w historii i legendzie*, Poznań 1989, s. 56

²³ A. Weryha-Darowski, *Samuel Łaszcz...*, s. 34. Świątynia ta została zburzona na początku XIX w.,

zapisał swojej małżonce Katarzynie z Kaszowskich, oczekując od niej, że nie będzie ich sprzedawać oraz obciążać żadnymi zastawami, tak aby ostatecznie trafiły do ich synów Michała i Piotra. Mieli oni otrzymać także stado, ojcowskie militaria oraz więźniów tatarskich przetrzymywanych przez strażnika. Córce Zofii przeznaczył on natomiast posąg na dobrach makarowskich w wysokości 60 tys. zł, swoje precjoza oraz bydło. Żona Łaszczu miała zaś otrzymać dożywotnie prawo do męzowskich owiec i pasieki. Strażnik koronny oczekiwał ponadto od swej połowicy dobrego traktowania jego sług oraz spłacenia długu zaciągniętego u niejakiego Stanisława Chmiela. W związku z powierzeniem jej opieki nad dziećmi i majątkiem nie było potrzeby ustanawiania osobnego egzekutora testamentu. Strażnik koronny wyznaczył natomiast opiekunów dla swojej małżonki w osobach króla Władysława IV Wazy, księcia Władysława Dominika Zasławskiego-Ostrogskiego oraz chorążego koronnego Aleksandra Koniecpolskiego, którzy mieli nie tylko służyć radą wdowie i ich dzieciom, ale także zadbali o to, aby nie doznali oni żadnej krzywdy ze strony krewnych względem użytkowania odziedziczonych dóbr²⁴. Świadcami testamentu byli kanonik kijowski Jan Gromacki, pisarz ziemski kijowski Fedor Suszczański-Proskura, Hieronim Zborowski z Rytwian i Remigian Jelec.

Podstawę wydania testamentu Samuela Łaszczu stanowi kopia oblaty jego ostatniej woli z grodu owruckiego. Edycję przygotowano w oparciu o wytyczne zawarte w instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych od XVI do poł. XIX w. opracowanej przez zespół pod kierunkiem Kazimierza Lepszego²⁵.

Testament strażnika koronnego Samuela Łaszczu, Kijów 21 grudnia 1645 r.

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Potockich z Radzyna, rkps 93, s. 87–94. Kopia oblaty, XVII w.

[s. 87]

Выпис с книг кгородских замку его к[о]р[олевской] м[и]л[ости] овруцкого

Року тисеча шетсот сорок шостого м[е]с[я]ца сентябра двадцатого дня

На вряде кгородскомъ в замку его к[о]р[олевской] м[и]л[ости] овруцкомъ передо мною Марциномъ Залескимъ²⁶, наместникомъ староства овруцкого, становъшы очевисто урожонный панъ Станиславъ Бирковъский²⁷ для вписаня до книг нинешних пер облятамъ подал тестаментъ од велможного его м[и]л[ости] п[а] на Самуеля Ласча тучапского, стражника коронного на распоряжене добр и маетности его м[и]л[ости] в речи нижей менованой учиненый о чом тот тестамент

a doczesne szczątki strażnika koronnego trafiły do ogólnej kostnicy. Tamże; K. Dąbrowska-Budziło, *Wśród panoram Krakowa. O przemianach widoków i o tym, jak je ocalić*, Kraków 1990, s. 86.

²⁴ Według Bożeny Popiołek w takich sytuacjach opiekunowie mieli pełnić rolę raczej doradców niż egzekutorów ostatniej woli. Testatorzy zakładali bowiem, że ich współmałżonkowie nie będą działać na szkodę dzieci. B. Popiołek, *Woli mojej ostatniej testament ten... Testamenty staropolskie jako źródło do historii mentalności XVII i XVIII wieku*, Kraków 2009, s. 133.

²⁵ *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, red. K. Lepszy, Warszawa 1953.

²⁶ Marcin Zaleski – nie zidentyfikowano

²⁷ Stanisław Birkowski – nie zidentyfikowano

ширей в себе обмвляет, которого подавшы просил абы принят и у книги нинешние уписаныи был. Я вряд тот тестамент приимуючи читаломъ и такъ се в собе полскимъ письмомъ писаныи маеть:

Chwała Ojcu i Synowi i Duchowi Świętemu, Bogu w Trójcy Świętej jedynemu. Człowiek śmiertelnością przyodziany spodziewać się nic inszego nie może tu na tym mizerynym świecie tylko odmiany, abowiem człowiek podług *obnunquam in una eodemque statu permanet*²⁸. Raz abowiem człowiekowi powiedziano: [s. 88] *pulvis es et in pulverem reverteris*²⁹. Przeto ja, Samuel Łaszcz³⁰ tuczapski, strażnik koronny, uważając przypadki, przygody rozmaite, którym każde stworzenie podległo a daleko więcej ludziom Marsem zabawiającym się na sławę Ojczyzny zarabiającym, jako ja podług urzędu mego przeciwko nieprzyjacielowi koronnemu narodu bisurmańskiego idąc. Mając też różne *odia*³¹ i niechęci ludzkie, póki jeszcze z ostrożności boskiej jestem przy zupełnym rozumie moim i rozsądku zdrowym, uważając się bydź człowiekiem a upokarzając się pod mocną ręką Pańską onego miłosierdzia proszę, aby zmiłowawszy się nad grzeszną duszą moją *dicat salus tua ego sum*³², odpuściwszy grzechy moje, a przyjąwszy mię do łaski swojej świętej i w poczet wybranych swoich policzyć raczył.

Nie chcąc bez porządku chrześcijańskiego schodzić z tego świata, naprzód duszę moję, którą Bóg mój stworzył *ad imaginem et similitudinem sui*³³ w ręce jego święte oddaję, aby już nie pamiętając na urazę majestatu swego świętego onej odpoczynek w przybytkach świętych naznaczył. Ciało moje, które jest z ziemi ulepione, ziemi oddać, które, aby podług obrzędu katolickiego, chrześcijańskiego w kościele w Kijowie u ojców zakonu św. Dominika *sine omni pompa*³⁴ świata tego schowane i pochowane było [s. 89] z obrzędami Kościoła św. katolickiego, od którego pogrzebu w ordynacyjej ostatniej legowane *solarium*³⁵ ichm. ojcom dominikanom 1000 zł polskich do kościoła tamecznego zaraz przy pogrzebie ma być oddane przez miłą małżonkę moję. Nabożeństwa we wszystkich kościołach, tak u fary, jako i w klasztorach, aby się za staraniem małżonki mojej odprawowały za grzeszną duszę moję.

A chcąc tego po śmierci mojej, iżby się o wszelakie dobra moje, tak leżące, jako i ruchome żadne roztryki nie działy, ale żeby każdy na swoim przedstawając miłość chrześcijańską zachowana była i żadnej turbacyjej o dobra moje za błogosławieństwem Pańskim nabyte nie były po śmierci mojej. Tedy mając ja moc władzą dobrami memi własnymi nabytymi disponować tak chcę mieć i na potomne czasy zostawuję dóbr moich dyspozycyją.

Iż ja przez czas życia mego w stanie świętym małżeńskim z jejm. p. Katarzyną z Wysokiego Kaszowską³⁶, miłą małżonką moją, czas pewny lat kilkanaście, gdzieśmy wspólnie za równym staraniem dóbr niżej mianowanych nabyli, to jest miasteczko Makarów *alias*³⁷

²⁸ *Obnunquam in una eodemque statu permanet* – nigdy nie pozostaje w jednym i tym samym stanie

²⁹ *Pulvis es et in pulverem reverteris* – prochem jesteś i w proch się obrócisz

³⁰ Samuel Łaszcz (1588–1649), strażnik koronny w latach 1630–1646

³¹ *Odia* – nienawiści

³² *Dicat salus tua ego sum* – powiedział jestem twoim zbawieniem

³³ *Ad imaginem et similitudinem sui* – na swój obraz i podobieństwo

³⁴ *Sine omni pompa* – bez żadnej wystawności

³⁵ *Solarium* – opłata

³⁶ Katarzyna Łaszczowa z Kaszowskich – sędzianka lubelska, małżonka Samuela Łaszcz od grudnia 1629 r.

³⁷ *Alias* – albo

Woronin; miasteczko Borodianka; miasteczko Kwasowa; miasteczko Motużyn, także siola Nalewajkówkę, Kopyłów, Lipową, [s. 90] Gawrońską Słobodę, Kolońszczyznę, Płachciankę, Czudyn, Zahalie, Kaczały, Piaskówka, Żabnianie, Korolówkę, Nową Groblę, Drużnią Zawałówkę, także miasteczko Kodre i siola Jędrzejówka z swym kluczem w województwie kijowskim leżące. Doznawszy po jejm. paniej Katarzynie z Wysokiego Kaszowskiej wszelakiego poszanowania i miłości małżeńskiej, z którą pocziwie dziatki moje spłodził, tej to jejm. paniej Katarzynie Łaszczowej, strażnikowej koronnej, wyżej pomienione dobra tym niniejszym testamentem i oświadczeniem tej ostatniej woli mojej zapisuję, leguję wiecznymi czasy, pewien będąc tego po jejm. paniej małżonce mojej, iż jako mi miłość małżeńską przez wszystkie czasy życia oświadczała, tako i dziatkom moim z jejmią spłodzonym oświadczy, iż tych dóbr na wolności będących *in genere et specie*³⁸ nie będzie żadnymi długami onerowała ani też żadnych procesów, które by miały *altingere personas successorum meorum*[m]³⁹ wciągać nie będzie, o co tą wolą moją upraszam jejm., aby te dobra wolne, niczym nie obciążone zostawały i dotrzymane potomstwu memu, to jest urodzonemu panu Michałowi⁴⁰ [s. 91] i Piotrowi⁴¹ Łaszczowi. Córka moja, panna Zofia⁴² od jejm. paniej małżonki mojej ma być *equivalenter*⁴³ wyposażona podług proporcji dóbr i intraty, której w posagu 60 tys. względem posagu, krom wyprawy, naznaczam i tym testamentem ostatniej woli mojej mianuję i zapisuję na tych pomienionych dobrach makarowskich srebro stołowe splendecą. Rynsztunki, aparat wojenny, rzędy to synom moim miłym należeć ma i konie jezdne. Pannie Zofiej karoc dwie po sześciu koniej tarantowatych i srebra stołowego auspurskiej roboty – mis dwie wielkich, półmisków 12, talerzów 14, rostruchanów złocistych 4, tac 12 złocistych, lustrarów 4 srebrnych należeć mają, które to powinna oddać jejm. pani małżonka moja. Jejm. pannie córce mojej bydła rogate i nierogate. Owce, pasieka to przy jejm. paniej małżonce mojej zostawać ma do ostatniego kresu żywota jej, a stado synom moim należeć powinno. Armata, działa, hakownice – to synom w równy dział należy. Więźnie i te w pół synom moim, a słudzy moi, którzy w kondycjach ode mnie puszczonej zostawają, aby nie byli turbowani od jejm. paniej małżonki mojej aż do wzrostu syna mego starsze[go], pana Michała i z tychże kondycji synowi memu, jako i mnie [s. 92] służbę oddawali, którychem ja doznał cnoty i przystojnej stałości.

Długi, którym pozostał winien, to jest jm. panu Stanisławowi Chmelowi⁴⁴ 12 tys. zł. polskich, która to suma rozciąga się na dobrach Jędrzejowce nazwanej w województwie kijowskim leżącej i insze wszystkie długi, które się pokażą z oczewistego zeznania mego przed księgami którymkolwiek jejm. pani małżonka moja z tych dóbr znosić powinna będzie.

A obawiam się, abym te rzeczy wszystkie porządnie szły w wolej mojej ostatniej, aby się dosyć działo tedy przy tym małżonce mojej milej dla wszelkiej rady i pomocy naznaczam opiekuny i opisuję. Naprzód najjaśniejszego Władysława IV⁴⁵, króla polskie[go], jako najwyższego patrona, obrońcę i opiekuna sirot pozostałych, pod którego majestatu nogi

³⁸ *In genere et specie* – jakiegokolwiek rodzaju

³⁹ *Altingere personas successorum meorum* – dosięgnąć moich sukcesorów

⁴⁰ Michał Łaszcz – syn Samuela Łaszczza, nie ustalono lat życia

⁴¹ Piotr Łaszcz – syn Samuela Łaszczza, nie ustalono lat życia

⁴² Zofia Łaszczowa – córka Samuela Łaszczza, nie ustalono lat życia

⁴³ *Equivalententer* – adekwatnie

⁴⁴ Stanisław Chmiel – niezidentyfikowano

⁴⁵ Władysław IV Waza (1595–1648) – król polski, wielki książę litewski w latach 1632–1648

nisko upadając proszę, aby był miłościwym panem i dobrodziejem małżonce mojej i potomstwu memu; jaśnie oświeconego książećcia jm. Władysława Dominika na Ostrogu i Zaslawskiego⁴⁶; także jaśnie wielmożnego jm. pana Aleksandra na Koniecpolu Koniecpolskiego⁴⁷, chorążego koronnego. Braci swych ufając opatrności Boga wszechmogącego, że ichm. z powinności krewnej chrześcijańskiej pospołu względem Pana Boga pomniąc na usługi moje przeciwko ichm. tej to małżonce mojej [s. 93] w obmyślaniu wszelakim, jako potrzeba i czas około niej samej i dóbr obroną we wszelakich krzywdach i uciskach pomocni będą, radą i wszelaką pomocą, za co Pan Bóg wszechmogący, który jest wszystkich sirot i upadłych opiekunem zapłatą będzie raczył bydź. O co ja dla miłosierdzia bożego pilnie i uniezenie proszę i tym swym testamentem wolą swą objaśniam, iż ichm. wszystkich spółnie za opiekuny małżonki, dóbr i potomstwa mego wyznawam i mieć chcę, czyniąc w tym dosyć prawu pospolitemu i woli mojej, oddalając inne wszystkie bliskie osoby od tej opieki, a ichm. moich wielce miłościwych panów i dobrodziejów za własne opiekuny tym testamentem naznaczam i zapisuję, których pilnie i uniezenie proszę, żeby ichm. potomki, dobra, małżonkę moję w obronie swojej mając radą i pomocą dla znoszenia wszelakich krzywd bydź raczyli i ukrzywdzenia żadnego w używaniu dóbr moich wyżej mianowanych nikomu z bliskich krewnych moich czynić nie dopuszczali.

I na tom dał ten testament mojej ostatniej woli mojej do ręki małżonki mojej milej paniej Katarzyny z Wysokiego Samuelowej Łaszczowej pod pieczęcią moją i z podpisem ręki mej własnej, przy czym byli tego dobrze uwiadomi za ustną i oczewistą prozbą moją, pieczęci swoje do tego testamentu mego przyłożyć i ręki podpisać raczyli, to jest jm. ks. Jana Gromackiego⁴⁸ kanonika kijowskiego, jm. pana Heronima z Rytwian Zborowskiego⁴⁹, [s. 94] jm. pana Remiana Jelca⁵⁰, jm. pana Fedora Suszczańskiego-Proskury⁵¹ pisarza ziemskie[go] województwa kijowskie[go], aby jako świadkowie tej ostatniej woli mojej podpisać się raczyli. Pisan w Kijowie roku Pańskiego 1645 dnia 21 m[ie]s[ia]ca decembra.

У того тестаменту при печатех подпис рук теми словы: Samuel Łaszcz Tuczapski, strażnik koronny ręką swą; Joanes Gromacki *canonicus episcopi kiiovien[sis]*, Fedor Suszczanski Proskura pisarz z[iemi] k[ijowskiej], Remian Jelec dworzanin Króla JMci, Jerzy Suszczański Proskura⁵² wojski owrucki. Который же то тестамент за поданем и прозбою звышъ менованое особы. А за принягьем моимъ урядовымъ до книг нинешнихъ есть уписанъ с которых и сес выпис под печатгю кгроду овруцкогю есть выданъ. Писанъ у в Овручомъ.

Корыкговал Закусиллом⁵³

Семен Викгура⁵⁴ городниев писар кгород[ский] овруцк[ий]

⁴⁶ Władysław Dominik Zasławski-Ostrogski (1618–1656) – wojewoda sandomierski w latach 1645–1649

⁴⁷ Aleksander Koniecpolski (1620–1659) – chorąży koronny w latach 1641–1656

⁴⁸ Jan Gromadzki – kanonik kijowski, nie ustalono lat życia

⁴⁹ Hieronim Zborowski, nie ustalono lat życia

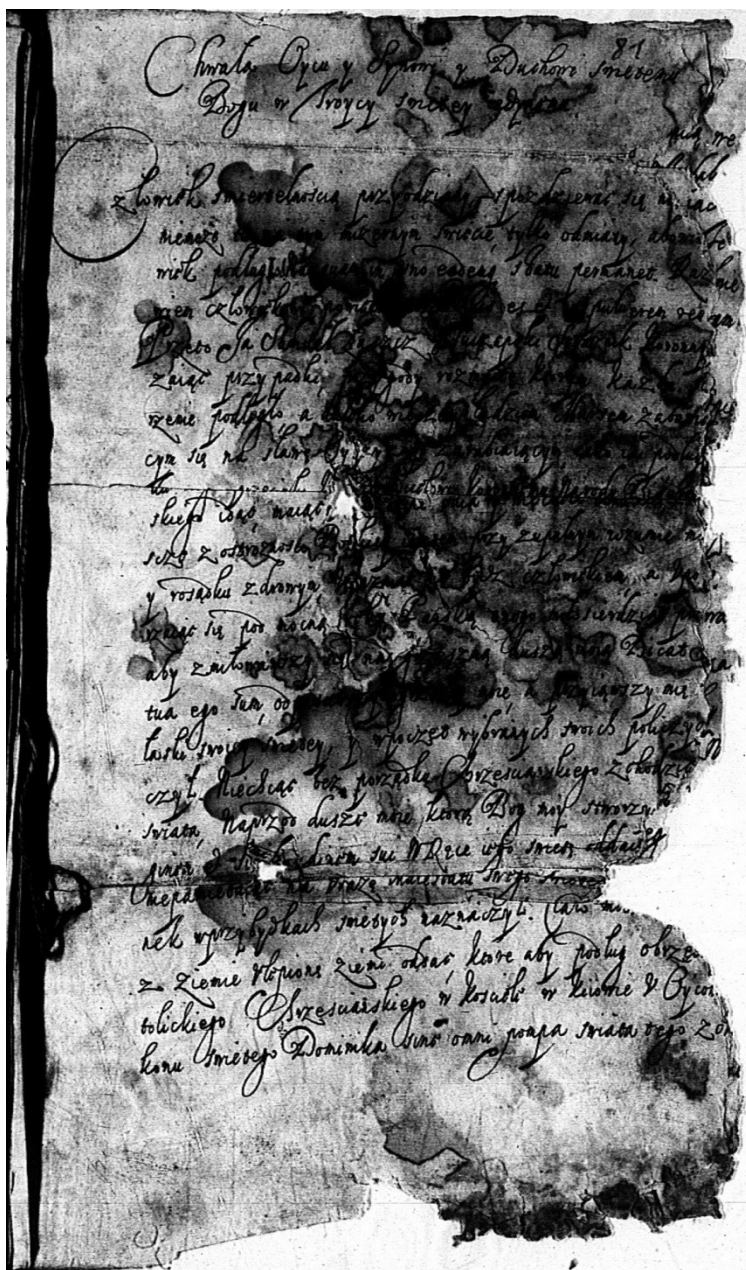
⁵⁰ Remigian Jelec (zm. 1658) – chorąży kijowski w latach 1646–1658

⁵¹ Fedor Suszczański-Proskura (zm. 1647) – pisarz ziemski kijowski w latach 1615–1647

⁵² Jerzy Suszczański-Proskura – wojski owrucki w latach 1646(?)–1651

⁵³ Zakusił – nie zidentyfikowano

⁵⁴ Semen Wigura – pisarz grodzki owrucki, nie ustalono lat życia i sprawowania urzędu

Pierwsza strona oryginału testamentu Samuela Łaszczu, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Potockich z Radzyna, sygn. 93, s. 81.

BIBLIOGRAFIA – REFERENCES**Archival sources:****Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie:**

Archiwum Potockich z Radzyna: sygn. 93

Ізвiська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника:

f. 5, op. 1, nr 2216

Printed sources:

Akta do Dziejów Polski na Morzu, t. 7: 1632–1648, cz. II.A, wyd. W. Czapliński, Gdańsk 1959.

Golinskyj M., *Silva rerum (1648–1665)*, č. 1: (1648–1649), upor. O. Zajac, Ya. Fedoruk, Kyjiv 2019.

Jemiołowski M., *Pamiętnik dzieje Polski zawierający (1648–1679)*, oprac. J. Dziegielewski, Warszawa 2000.

Kochowski W., *Annalium Poloniae ab obitu Vladislai IV. Climacter primus*, Cracoviae 1683.

Latopisiec albo kroniczka Joachima Jerlicza, wyd. K.W. Wójcicki, t. 1, Warszawa 1853.

Radziwiłł A.S., *Pamiętnik o dziejach w Polsce*, t. 2: 1637–1646, t. 3: 1647–1656, oprac. A. Przyboś, R. Żelewski, Warszawa 1980.

Stanisława Oświęcimsa Dyaryusz 1643–1651, wyd. W. Czermak, Kraków 1907.

Volumina Constitutionum, t. 4: 1641–1668, vol. 1: 1641–1658, wyd. S. Grodziski, M. Kwiecień, K. Fokt, Warszawa 2015.

Studies:

Chmielowski B., *Zbiór krotki herbow polskich Oraz Wstawionych cnotą i naukami Polakow*, Warszawa 1763.

Dąbrowska-Budziło K., *Wśród panoram Krakowa. O przemianach widoków i o tym, jak je ocalić*, Kraków 1990.

Giżycki (Wołyński) J.M., *Wykaz klasztorów dominikańskich prowincyi ruskiej*, cz. 2, Kraków 1923.

Goszczyński A., *Strażnik koronny Samuel Łaszcz a problem egzekwowania banicji i infamii przed sejmem z 1646 r.* [w druku].

Komuda J., *Warchoły, złoczyńcy i pijanice. Na nowo spisane, w dwójnasób wzbogacone*, Lublin-Warszawa 2021.

Kosman M., *Skrzetuski w historii i legendzie*, Poznań 1989.

Kotarski H., *Łaszcz Samuel h. Prawdzic (ok. 1588–1649)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 18, Wrocław-Warszawa-Kraków 1973, s. 266–269.

Ochmann S., *Sejm koronacyjny Jana Kazimierza w 1649 r.*, Wrocław 1985.

Popiołek B., *Woli mojej ostatniej testament ten... Testamenty staropolskie jako źródło do historii mentalności XVII i XVIII wieku*, Kraków 2009.

Rulikowski E., *Romanowka*, [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 9, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1888, s. 725–729.

Weryha-Darowski A., *Przystawia polskie odnoszące się do nazwisk szlacheckich i miejscowości*, Poznań 1874.

Weryha-Darowski A., *Samuel Łaszcz, strażnik koronny. Opowiadanie historyczne*, Kijów 1865.